

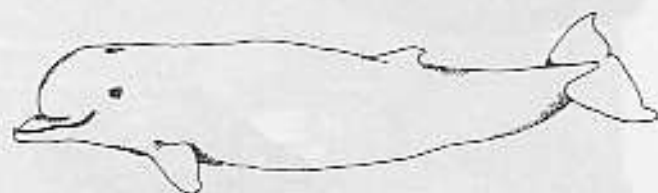
DE BUTSKOP (*Hyperoodon ampullatus* (Forster, 1770)) IN NEDERLAND

Op 25 juli j.l. werd er een levende butskop (*Hyperoodon ampullatus* (Forster, 1770)) ontdekt in de Vlissingse Sloehaven. Het was een vijf meter lang jong dier dat waarschijnlijk uit de koers was geraakt, dezelfde avond zwom het dier weer richting Westerschelde - Noordzee. In vrijwel alle regionale kranten hebben berichtgevingen met foto's gestaan van dit opmerkelijke feit.

Wat is een butskop en hoe is het dier bekend in Nederland?

Binnen het genus *Hyperoodon* worden twee soorten erkend; de noordelijke butskop (*Hyperoodon ampullatus*) en de zuidelijke butskop (*Hyperoodon planifrons*), zoals de namen al aangeven soorten van de noordelijke en zuidelijke oceanen.

Butskoppen behoren tot de familie van Ziphiidae, de spitssnuitdolfijnen. Deze familie telt tegenwoordig 18 soorten, verdeelt over 6 genera. Het zijn wonderlijke dolfijnen die vooral opvallen door hun merkwaardige gebit. De meeste soorten hebben maar twee tanden in de onderkaak. Deze tanden zijn breed en afgeplat en steken vooral bij de mannelijke dieren ver boven de kaak uit. De butskop heeft twee kleine tandjes voorin de onderkaak. Alleen bij de volwassen mannelijke dieren zijn deze tandjes zichtbaar. Bij de vrouwelijke dieren komen zij niet boven het tandvlees uit. Er worden wel rudimentaire tanden in de bovenkaak gevonden.

Tekening van een butskop en van de onderkaak met de snijtand

Op de foto in het Vrije Volk van 26 juli j.l. is goed te zien dat de tanden (nog) niet aanwezig zijn. De butskop is een grote dolfijnensoort waarvan de mannelijke dieren maximaal ca. 9,50 meter lang worden, terwijl het vrouwelijke dier tot 8 meter wordt. Zij wegen dan tussen de 3000 en 9000 kilo. Opvallend is het hoge bolle voorhoofd (vandaar butskop). De kleur is grijs tot bruin. Het

Butskopwalvis 'verdwaald'

In de Vlissingse Sloehaven is gisteren een vrij zeldzame butskopwalvis opgedoken. Het ruim vijf meter lange dier verliet de haven omstreeks negen uur 's avonds en het zwom toen weer in de Westerschelde richting Noordzee. Volgens biologen van het dolfinarium in Harderwijk verkeerde de walvis in een redelijke gezondheidstoestand. Ze hopen dat hij op eigen kracht naar zijn thuisbasis in het noordelijk deel van de Atlantische Oceaan terug kan zwemmen.

Bericht uit Het Vrije Volk van donderdag 26 juli 1990

voedsel van dit dier bestaat, zoals bij de meeste spitssnuitdolfijnen, uit verschillende inktvissoorten en in mindere mate vissen. Verder worden ook wel andere op de zeebodem levende ongewervelden gegeten zoals zeesterren en zee-komkommers. Het dier kan diep duiken en kan dan tot 45 minuten onder water blijven. Het zijn groepsdieren die in groepjes tot 12 dieren rondtrekken. Een aantal malen zijn groepen van honderden exemplaren waargenomen. Door overbejaging is deze soort sterk in aantal afgenomen. Waar komt de naam butskop vandaan? In Duitsland noemde men deze cetacee "Butzkopf". Butz betekent in het Duits knop of kluit. In het Nederlands betekent "buts" deuk of oneffenheid (een gebutste ketel). Een vreemde onlogische verbetering dus. De butskop wordt in het Nederlands ook wel "Hille" genoemd, hetgeen "Walvisachtige vis" betekent.

Vanaf 1584 tot heden zijn 19 exemplaren van de butskop bekend van de Nederlandse kust. Dankzij het intensieve speurwerk van wijlen Dr. A.B. van Deirse (1885-1965) zijn veel van de oude strandingen en vangsten van deze soort bekend geworden.

Lijst van Nederlandse butskoppen

1. Zierikzee	18 augustus	1584	ca. 8 meter
2. Zaamslag	12 augustus	1757	ca. 8 meter
3. Warffum	20 mei	1831	ca. 7 meter
4. Burgsluis	16 september	1840	6 m.70 cm
5. Zandvoort	24 augustus	1846	7 m.64 cm
6. Tzum	≤	1849	—
7. Harderwijk	mei	1861	—
8. Oude Schild	15 november	1884	7 m.90 cm
9. Texel	16 november	1927	4 m.20 cm
10. Waarde	16 september	1931	5 m.30 cm
11. Egmond	24 augustus	1935	4 m.05 cm
12. Texel	november	1942	≥ 4 meter
13. Hollum	5 oktober	1946	ca. 7 m.50 cm
14. Schiermonnikoog	17 januari	1954	6 m.80 cm
15. Texel	24 augustus	1956	7 meter
16. Ameland	26 augustus	1956	6 m.50 cm
17. Vlissingen	19 augustus	1958	7 m.20 cm
18. Breskens	10 september	1984	6 m.11 cm
19. Vlissingen	25 juli	1990 ?	ca. 5 meter

Bij deze lijst zijn nog enige kanttekeningen te maken.

De butskop van 1584 welke bij Zierikzee gevonden werd is bekend geworden van een oude aquarel welke in 1939 in Antwerpen ontdekt werd. Het exemplaar van 1757 werd op 15 augustus van dat jaar bij het voormalige Hellegat bij het Zaamslagse veer in Zeeuws Vlaanderen gevangen. De schedel en enige ribben zijn in een kerkje te Zaamslag geborgen. Ook van dit dier werd in de dertiger jaren een oude prent ontdekt in een oud familiearchief. Lange tijd is deze vondst voor een dwergvinvis gehouden tot van Deinse in 1918 de skeletresten in de kerk bezocht. Het exemplaar van Tzum (Fr.), nabij Franeker, heeft ook een opmerkelijke geschiedenis. Bij het uitdiepen van de vaart door Tzum werd in augustus 1849 een skelet van een cetacee gevonden. Het is toen herkend als zijnde een butskop. Zo'n tien km landinwaarts is dit een vreemde vindplaats. Dr. van Deinse suggereerde in een artikel over deze butskop dan ook dat het dier vanaf de Friese kust naar Tzum gebracht is, aldaar waarschijnlijk afgespekt en in de bedoelde vaart gegooid. Het skelet was in het Universiteitsmuseum te Groningen geborgen, maar is daar bij de brand in 1906 verloren gegaan.

Het exemplaar van Warffum (Gr.) werd drijvend op zee gevonden en bij Warffum aan land gebracht. Men heeft wel raar staan te kijken toen men in 1942 op Texel tussen de restanten van een neergestort Engels oorlogsvliegtuig een dode butskop ontdekte. Bij het bergen van de skeletdelen heeft men hiervan uiteraard veel last ondervonden. De dieren van augustus 1956 welke op Texel en Ameland aanspoelden hebben zeer waarschijnlijk tot dezelfde groep behoort. In de maag van het Texelse exemplaar werden enige kilo's sepiasnavels aangetroffen.

Van 15 exemplaren worden complete skeletten of delen van skeletten bewaard in Nederlandse musea. De meeste in het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden en in het Zoologisch museum te Amsterdam.

Het dier van 25 juli j.l. is de enige bekende butskop die ons land waar levend verlaten heeft, voorzover dit opgemerkt is.

Walvisachtigen, waar ook de dolfijnen onder vallen, zijn ongewonere verschijningen geworden in de Nederlandse kustwateren. Hierdoor zijn ook veel minder dan vroeger, aangespoelde dode dieren te vinden. Toch worden in Nederland nog elk jaar ongeveer 30 dode walvisachtigen geborgen. Het leeuwendeel bestaat uit bruinvissen (*Phocoena phocoena*), welke vroeger nog veel algemener was. Verder wordt steeds vaker de witsnuitdolfijn (*Lagenorhynchus albirostris*) aangetroffen; alleen dit jaar werden al 5 exemplaren gevonden.

De tuimelaar (*Tursiops truncatus*) was vroeger een zeer algemene vondst, maar tegenwoordig een zeldzaamheid. Toch kan een strandwandeling, vooral na stormen, wel eens een gestrande cetacee opleveren. Het verdient dan altijd aanbeveling het dichtstbijzijnde natuurhistorische museum te waarschuwen, dat het dier kan (laten) bergen.

Erwin J.O. Kompanje

Collectiebeheerder ex-collectie Dr.A.B. van Deinse.

VERENIGINGSNIEUWS

Zoals u inmiddels bekend is, zal de jaarlijkse leden/donateurs bijeenkomst plaatsvinden op zondagmiddag 25 november 1990. Iedereen is die dag van harte welkom in het museum. Het programma ziet er globaal als volgt uit:

13.00 uur: museum open, ontvangst met koffie/thee.

13.30 uur: welkomstwoord door G.J. Gulden (voorzitter Vereniging Natuurmuseum N.M.R.).

13.45 uur: de toekomstplannen van het Natuurmuseum toegelicht door J.W.F. Reumer (directeur).

14.00 uur: pauze en gelegenheid tot het bezichtigen van de tentoonstelling KINDE-REN VERZAMELEN.

14.30 uur: rondleiding door de nieuwe collectie-depots op de tweede verdieping.